

Investigating Family, Social, Cultural, and Political Factors in Developing and Promoting the Culture of Performing Prayers: A Case Study of Farhangian University

Mahdi Mohammadzadeh Bani Torfi ^{1*} , Mohammad Hossein Zarei Rezaei ² ,
Ahmad Emdadi ³ , and Ali Ramezani ⁴

1. Corresponding author, Theology Department, Farhangian University, Tehran, Iran. E-mail: m.mohammadzadeh@cfu.ac.ir
2. Theology Department, Farhangian University, Tehran, Iran. E-mail: zareii435@cfu.ac.ir
3. Theology Department, Farhangian University, Tehran, Iran. E-mail: a.emdadi@cfu.ac.ir
4. Theology Department, Farhangian University, Tehran, Iran. E-mail: a.ramazani@cfu.ac.ir

ABSTRACT

Article type:
Research Article

Received: 2023/11/18
Reviewed: 2024/01/01
Accepted: 2024/03/16
Published Online:
2025/11/05
Pages: 139-151

Keywords:
Prayer
Farhangian University
Student-Teachers
Socio-Cultural Factors
Development Document

Background and Objectives: The aim of this study was to analyze the factors influencing the development and promotion of the culture of performing prayers (Salah) at Farhangian University. **Methods:** This research employed a descriptive survey method. The statistical population consisted of Farhangian University students, senior university administrators, and clerics affiliated with the university. A sample of 725 participants was selected using cluster random sampling. Data were collected using a researcher-made questionnaire inspired by Clark and Stark's religiosity model. The validity of the questionnaire was confirmed through factor analysis, and its reliability, as measured by Cronbach's alpha, was 0.76. **Findings:** The results indicated that, in terms of assessing the current state of prayer performance, the following dimensions were prioritized from first to fourth: religious rituals, religious consequences, religious belief, and religious knowledge. Regarding the factors influencing prayer, socio-cultural factors had the greatest impact, followed by family, political-economic, and individual factors. **Conclusion:** The findings of this study provide valuable insights for the administrators and officials of Farhangian University to institutionalize the observance of the divine duty of prayer among student-teachers.

Cite this Article: Mohammadzadeh Bani Torfi, M., Zarei Rezaei, M., Emdadi, A., & Ramezani, A. (2025). Investigating Family, Social, Cultural, and Political Factors in Developing and Promoting the Culture of Performing Prayers: A Case Study of Farhangian University. *The Journal of Theory and Practice in Teachers Education*, 11(20), 139-151. <https://doi.org/10.48310/itt.2024.15099.810>

© the authors
Publisher: Farhangian University

بررسی عوامل خانوادگی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی در راستای توسعه و ترویج فرهنگ اقامه نماز (مطالعه موردی دانشگاه فرهنگیان)

مهدی محمدزاده بنی طرفی^{۱*}، محمدحسین زارعی رضائی^۲، احمد امدادی^۳، و علی رمضانی^۴

۱. نویسنده مسئول، گروه آموزش الهیات دانشگاه فرهنگیان تهران ایران. رایانامه: m.mohamadzadeh@cfu.ac.ir

۲. گروه آموزش الهیات دانشگاه فرهنگیان تهران ایران. رایانامه: zareii435@cfu.ac.ir

۳. گروه آموزش الهیات دانشگاه فرهنگیان تهران ایران. رایانامه: a.emdadi@cfu.ac.ir

۴. گروه آموزش الهیات دانشگاه فرهنگیان تهران ایران. رایانامه: a.ramazani@cfu.ac.ir

چکیده

پیشینه و اهداف: هدف پژوهش حاضر تحلیل و بررسی عوامل مؤثر در راستای توسعه و ترویج فرهنگ نماز (مطالعه موردی دانشگاه فرهنگیان) است. **روش ها:** در این راستا از روش پژوهش توصیفی از نوع پیمایشی بهره گرفته شده است. بر این اساس جامعه آماری پژوهش، دانشجویان دانشگاه فرهنگیان، مدیران سطح بالای دانشگاه، روحانیون در دانشگاه فرهنگیان بوده که تعداد ۷۲۵ نفر با استفاده از روش نمونه گیری تصادفی خوشه‌ای به عنوان نمونه پژوهش انتخاب شدند؛ و برای گردآوری داده‌ها از پرسشنامه خودساخته محققین با الهام از الگوی دین‌داری کلارک استارک استفاده شده است. روایی پرسشنامه با استفاده از تحلیل عاملی تأیید میزان پایایی آن با استفاده از آلفای کرونباخ ۰/۷۶، گزارش شده است. **یافته‌ها:** بر اساس نتایج پژوهش، نشان داد از منظر وضعیت‌سنجی اقامه نماز، مناسک دینی، پیامد دینی، باور و دانش دینی به ترتیب در اولویت‌های اول تا چهارم قرار دارد و در بین عوامل مؤثر بر اقامه نماز، عوامل اجتماعی-فرهنگی دارای بیشترین تأثیر و عوامل خانوادگی، سیاسی-اقتصادی و عوامل فردی در مراحل بعدی قرار دارند. **نتیجه‌گیری:** یافته‌های حاصل از این مطالعه دستاوردهای مناسبی برای مدیران، و مسئولان دانشگاه فرهنگیان به منظور نهادینه کردن انجام فریضه الهی نماز در بین دانشجومعلمین دارد.

نوع مقاله: پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۸/۲۷

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۲/۱۰/۱۱

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۲/۲۶

تاریخ انتشار آنلاین: ۱۴۰۴/۰۸/۱۵

شماره صفحات: ۱۳۹-۱۵۱

واژه‌های کلیدی:

نماز

دانشگاه فرهنگیان

دانشجومعلمین

عوامل فرهنگی-اجتماعی

سند توسعه

Homepage: <https://itt.cfu.ac.ir/>

استناد به این مقاله: محمدزاده بنی طرفی، مهدی، زارعی رضائی، محمدحسین، امدادی، احمد، و رمضانی، علی. (۱۴۰۴). بررسی عوامل خانوادگی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی در راستای توسعه و ترویج فرهنگ اقامه نماز (مطالعه موردی دانشگاه فرهنگیان). *نظریه و عمل در تربیت معلمان*، ۱۱(۲۰)، ۱۵۱-۱۳۹. <https://doi.org/10.48310/itt.2024.15099.810>

© نویسندگان

ناشر: دانشگاه فرهنگیان

مقدمه

نماز یکی از واجبات الهی بوده و انجام این فرضیه الهی یک وظیفه برای همه مسلمانان است (طباطبایی، ج ۱۶: ۱۴۲۵). انجام این فرضیه الهی علاوه بر آثار معنوی، پیامدهای فردی، اجتماعی و فرهنگی مثبتی را نیز به دنبال دارد. کمترین علم، انسان با ایمان از باورهای دینی موردقبول خویش از اصول و فروع دین، و سایر امور دینی که برای انسان لازم است تا انسان با ایمان را به رفتار دینی سوق بدهد (سراج زاده و طالبان، ۱۳۷۸)؛ بنابراین نماز و ایمان رابطه متقابل دارند. درحالی که خواندن نماز، بر طبق نصوص دینی فرضیه است واجب، اما در عمل و در زندگی اجتماعی مسلمانان امروز، شیوه رفتار با این واجب الهی انکارناپذیر، خود تبدیل به مسئله‌ای اجتماعی می‌شود؛ مسئله‌ای که نیازمند تبیین علمی دارد.

پژوهش‌های صورت گرفته در سنجش دین‌داری جامعه ایران، بیانگر آن است که جامعه‌ی ایران یک جامعه‌ی مذهبی است؛ از سوی دیگر ایران جامعه‌ای در حال گذار به شمار آمده که یکی از شاخص‌های آن بروز تحولات گسترده در متغیرهای اجتماعی از جمله دین‌داری و انجام مناسک دینی است. تهاجم فرهنگی و شکل‌گیری نظریات سکولار، باعث شده تا سیاست‌گذاران دینی و فرهنگی، دل‌مشغول سؤالاتی از میزان دین‌داری و وضعیت اقامه نماز به‌عنوان سمبل دین‌داری جامعه باشند (حسینی و دلاویز، ۱۳۹۰).

به‌صورت خاص، پژوهش‌های زیادی در حیطه چالش‌های انجام تکالیف دینی به تحقیق و بررسی پرداخته‌اند (نجاتی حسینی، ۱۳۹۱). در یک مطالعه کتابشناختی و توصیفی انجام‌شده، ۷۲ پژوهش مرتبط با آسیب‌شناسی اقامه نماز و نوشته‌های مرتبط یافت گردیده (صحتی سردودی، ۱۳۷۶). نوشته‌های مذکور عمدتاً در پنج محور، عوامل مؤثر در تضعیف و تقویت نماز را اعتقادات عرفانی، چالش‌های فقهی، آسیب‌های تبلیغی، منشأهای تربیتی، شبهه‌های علمی نسبت به مسئله نماز برشمرده‌اند (نجاتی حسینی، ۱۳۹۱).

جدول ۱. خلاصه گزیده «کتابشناسی توصیفی» در بحث آسیب‌شناسی نماز

نوع متن	برخی مؤلفان	برخی مضامین کلیدی
عرفانی	ابن‌سینا، ابن‌ترکه، جعفرابن طاووس، شهید ثانی، قاضی سعید قمی، علامه مجلسی، ملا ایجی اصفهانی، ملا باقر فشارکی، میرزا ملکی تبریزی، شیخ عبدالحسین تهرانی، امام خمینی	اسرار نماز، آثار عرفانی نماز، حقیقت نماز
فقهی	موسوی قزوینی، محقق ثانی، شهید ثانی، شیخ دزفولی، شیخ مرتضی حائری، شیخ غروی اصفهانی	وجوب نماز یومیه، وجوب نماز جمعه
تبلیغی و تربیتی	شهید دستغیب، واعظ تبریزی، موسوی، راد لاهیجی، گلزاده غفوری، شهاب‌پور، شهید بهشتی، شفیعیان، هدایی، احمدآبادی	آداب و مسائل نماز
هنری و ادبی	رفیع، رشاد، چناری، صاعدی، سنگری، راشدی، میر نوربخش	نمازهای نیکان، اشعار نمازی، داستان‌های نمازی
عمومی	آیت‌الله خامنه‌ای، قرائتی، انصاریان، ارزانی، عزیزی، نجفی، شریفی، محمدیاری، بی‌آزار شیرازی، نهانندی	سیرت نمازخوانان حقیقی، رمز و راز نماز، شیوه‌های جذاب کردن نماز

بر مبنای داده‌های سایت: سازمان تبلیغات اسلامی، مرداد (۱۳۹۰)

همچنین حسینی و دلاویز (۱۳۹۰) پژوهشی را درباره علل عدم گرایش به نماز بر روی ۱۰۰۰ دانش‌آموز دوره راهنمایی و دبیرستان استان مازندران انجام داده و مهم‌ترین علل عدم گرایش دانش‌آموزان به نماز را به شرح زیر عنوان

کرده‌اند: تنبلی و سستی، عدم آگاهی و شناخت درباره فواید و آثار نماز، عدم تأثیر نماز در اخلاق و رفتار نمازگزاران، عدم اهمیت افرادی چون پدر، مادر و دوستان آن‌ها به نماز، جوادی و سادی (۱۳۷۶)، در مطالعه خود گرایش دانش‌آموزان دختر راهنمایی و پسر متوسطه به نماز را مورد بررسی قرار دادند، نتایج این تحقیق نشان داد که عوامل مؤثر در گرایش دانش‌آموزان به نماز شامل دبیران دینی، مربیان تربیتی، دوستان، همسالان، والدین و محتوای کتب دینی آن‌هاست.

آقایانی، چاوشی و همکاران (۱۳۸۷) در تحقیقی که به بررسی رابطه نماز با جهت‌گیری مذهبی و سلامت روانی پرداخته‌اند، آورده‌اند که: افراد مذهبی و کسانی که مذهب در آن‌ها درونی است و در ذات آن‌ها ریشه دارد در مقایسه با افرادی که مذهب را وسیله‌ای برای دستیابی به اهداف می‌دانند از سلامت روانی بیشتری برخوردارند.

سبیان (۱۳۷۹) در تحقیقی به این نتیجه رسید که وضعیت اعتقادی والدین نقش مستقیم در شرکت دانش‌آموزان در نماز ایفا می‌کند. البته میان میزان تحصیلات والدین و شرکت دانش‌آموزان در نماز جماعت تفاوت معناداری یافت نکرده است.

لکن در یک نگاه جامع، می‌توان گفت که عوامل خانوادگی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی در راستای آسیب‌شناسی و توسعه و ترویج فرهنگ اقامه نماز می‌توانند بسیار حائز اهمیت باشند. تتبع در پژوهش‌های مختلف نشان می‌دهد که تحقیق ویژه‌ای این عوامل را به صورت میدانی انجام نداده و ضمن آن تأکید خاص پژوهش حاضر بر دانشگاه فرهنگیان به عنوان بزرگ‌ترین مرکز تربیت معلم و رقم زننده فرهنگ آینده کشور، می‌تواند اهمیت بحث را دوچندان نماید. برخی رفتارهای اجتماعی در میان جوانان دانشگاه فرهنگیان و شکل‌گیری برخی از جرائم و انحرافات اجتماعی بر شدت این نگرانی افزوده است. از سوی دیگر آموزه‌های حیات‌بخش اسلام، نوید رستگاری فردی و اجتماعی در سایه اقامه نماز را می‌دهد. این دو گانه نگرانی از رفتارهای اجتماعی و نوید رستگاری باعث گردیده تا سیاست‌گذاران عرصه دین و فرهنگ با انجام پژوهش‌هایی به تحلیلی از هست‌ها و بایدهای اجتماعی متمایل گردند. یافته‌های پژوهش‌های مختلف - که ریز آن خواهد آمد - که با عناوین «فرا تحلیل دین‌داری در دانشگاه‌ها» یا «بررسی‌های موردی دین‌داری در دانشگاه فرهنگیان» انجام شده، نشان از یک تناقض در نتایج می‌دهد به عبارت دیگر در موضوع سنجش طولی دین‌داری ایرانیان، تغییر زیادی احساس نمی‌شود لکن در نوع پذیرش و انجام فعالیت‌های دینی فرهنگیان و دانشجوی-معلمان ضعیفی دیده می‌شود که شاید علت آن انتقال از جهان‌بینی توحیدی به عواطف و احساسات دین‌داری است. گرچه این میزان از تغییر در خانواده دانشگاه فرهنگیان کشور چالش برانگیز نبوده، اما افراط و تفریط در مخلوط نمودن عواطف و احساسات در دین امکان دارد چالش‌های امنیتی نظیر گسترش نحله‌های دینی و فاصله گرفتن از علمای دین را به همراه داشته باشد؛ بنابراین برای حل کردن این تعارض در نتایج و تبیین میدانی مسئله، پژوهش حاضر در صدد هست تا با انجام یک عملیات پژوهشی چندمرحله‌ای، ضمن شناسایی وضعیت اقامه نماز در دانشگاه فرهنگیان، نقش عوامل خانوادگی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی را، در راستای توسعه و ترویج فرهنگ اقامه نماز بررسی نماید.

روش

پژوهش حاضر پژوهشی کاربردی است؛ زیرا بناست از نتایج این پژوهش در برنامه‌ریزی‌ها و تصمیم‌گیری‌های مربوط به اقامه نماز در دانشگاه فرهنگیان در عمل استفاده شود و در بعد کمی؛ توصیفی از نوع پیمایشی به روش نمونه‌گیری خوشه‌ای است و حجم نمونه بر اساس فرمول کوکران ۱۰۶۶ نفر برآورد شده است که به ۷۲۵ نفر تقلیل یافته است؛ چراکه وضعیت حال را آن گونه که هست بررسی نموده و در متغیرها هیچ گونه دخل و تصرفی صورت نگرفته است و با استفاده از پاسخ به سؤالات ارائه شده داده‌ها جمع شده و در بخش کیفی از صاحب‌ها و با استفاده از تکنیک SWOT استفاده می‌شود.

جامعه آماری پژوهش حاضر، کلیه دانشجویان دانشگاه فرهنگیان، مدیران سطح بالای دانشگاه، روحانیون و مبلغین نماز فعال در دانشگاه فرهنگیان در سطح دانشگاه فرهنگیان در سال ۱۴۰۱-۱۴۰۲ را شامل می‌شود. در قسمت آمار توصیفی، به دلیل بیان چگونگی ویژگی مؤلفه‌های بررسی‌شده در قسمت آمار توصیفی از شاخص‌های

مرکزی و پراکندگی (درصد، میانگین، انحراف معیار، چولگی و کشیدگی و ترسیم جداول فراوانی) با هدف دسته‌بندی آزمودنی‌ها (از نظر ویژگی‌های مختلف و توصیف آماری) استفاده شد و در بخش آمار استنباطی، از آزمون تحلیل عاملی اکتشافی و تحلیل عاملی تأییدی با استفاده از معادلات ساختاری و نرم‌افزار ایموس انجام شد و به‌منظور بررسی نرمال بودن توزیع داده‌ها و همگنی واریانس گروه‌ها از آزمون‌های کولموگروف اسمیرنوف و لوین استفاده شد

یافته‌ها

الف: توصیف داده‌ها

در این قسمت به تحلیل اطلاعات و داده‌های اخذشده از جامعه هدف پرداخته می‌شود. به‌صورت کلی این بخش را می‌توان به دو قسمت تقسیم کرد، قسمت اول به اطلاعات خام نمرات پرسش تعلق دارد و تلاش شده با استفاده از شاخص‌های علم آمار مانند شاخص‌های مرکزی، پراکندگی، فراوانی‌ها و میزان نمرات بررسی شود. قسمت دوم به تحلیل و بررسی داده‌ها و سنجش فرضیه‌های پژوهش مرتبط است.

جدول ۱. ترازهای سنجش ابعاد وضعیت نماز

آماره‌ها متغیرها	فراوانی	میانگین	انحراف استاندارد	حداقل نمره	حداکثر نمره	چولگی	کشیدگی
بعد مناسکی	۷۲۵	۱۸/۲۲	۶/۶۰	۶	۳۰	۰/۵۷۶	۰/۷۰۷
بعد دانشی	۷۲۵	۲۰/۳۹	۶/۲۹	۵	۲۳	۱/۵۱	۰/۹۹۰
بعد پیامدی	۷۲۵	۱۶/۲۱	۴/۴۳	۴	۲۰	۱/۳۶	۰/۹۶۶
بعد اعتقادی	۷۲۵	۱۰/۹۰	۳/۶۱	۳	۱۵	۰/۹۷۸	۰/۱۰۰۷

تایچ جدول ۱ نشان می‌دهد، شاخص‌های پراکندگی کلیه متغیرها ۷۲۵ نفر افراد نمونه در کلیه ابعاد مناسکی، دانشی، پیامدی، اعتقادی را نشان می‌دهد و مقادیر چولگی و کشیدگی حاکی از این هستند که داده‌ها پراکندگی چشم‌گیری ندارند.

جدول ۲. تراز عوامل اثرگذار بر اقامه نماز

آماره‌ها متغیرها	فراوانی	میانگین	انحراف استاندارد	حداقل نمره	حداکثر نمره	چولگی	کشیدگی
خانوادگی	۷۲۵	۱۲/۷۵	۴/۰۳	۵	۲۵	۰/۱۴۷	۰/۱۶۱
اقتصادی	۷۲۵	۱۰/۳۲	۳/۶۸	۴	۲۰	۰/۳۶۰	۰/۱۸۱
فرهنگی اجتماعی	۷۲۵	۴۳/۰۸	۱۴/۸۰	۱۸	۹۰	۰/۵۳۷	۰/۵۵۷
سیاسی	۷۲۵	۱۲/۲۰	۵/۶۴	۶	۳۰	۰/۰۳۱	۰/۰۵۴
فردی	۷۲۵	۱۰/۱۲	۳/۳۴	۴	۲۰	۰/۰۹۱	۰/۱۲۱

نتایج جدول ۲ نشان می‌دهد، شاخص‌های پراکندگی کلیه متغیرها ۷۲۵ نفر افراد نمونه در کلیه ابعاد مناسکی، دانشی، پیامدی، اعتقادی را نشان می‌دهد و مقادیر چولگی و کشیدگی حاکی از این هستند که داده‌ها پراکندگی چشم‌گیری ندارند.

جدول ۳. وضعیت سنجی اقامه نماز در دانشگاه فرهنگیان

ابعاد دینی	میزان پایبندی	فراوانی	درصد
میزان پایبندی به مناسک دینی	پایین	۲۰۲	۳۱،۲۳
	متوسط	۱۲۹	۱۷،۶۸
	بالا	۳۷۲	۵۲،۲۳
میزان پیامدهای دینی	پایین	۱۱۲	۲۲،۹

ابعاد دینی	میزان پابندی	فراوانی	درصد
میزان دانش دینی	متوسط	۴۶	۱۵,۴
	بالا	۵۵۰	۶۱,۷
	پایین	۴۱۲	۵۸,۲۸
باورهای دینی	متوسط	۷۲	۱۰,۲۸
	بالا	۲۲۸	۳۱,۲۸
	پایین	۱۰۱	۱۳,۸
	متوسط	۶۸	۹,۱۷
	بالا	۵۶۳	۷۶,۷۳

نتایج جدول ۳ نشان می‌دهد، میزان پابندی ۲۰۲ نفر (۳۱,۲۲) افراد نمونه به مناسک دینی پایین، میزان پابندی ۱۲۹ نفر (۱۷,۴۶) افراد نمونه به مناسک دینی متوسط و میزان پابندی ۳۲۷ نفر (۵۲,۲۳) افراد نمونه به مناسک دینی بالا است.

میزان توجه ۱۱۲ نفر (۲۲,۹۱) افراد نمونه به پیامدهای دینی پایین، میزان پابندی ۴۶ نفر (۱۴,۴۱) افراد نمونه به پیامدهای دینی متوسط و میزان توجه به پیامدهای دینی ۵۵۰ نفر (۶۱,۷۳) افراد نمونه به مناسک دینی بالا است. میزان دانش دینی ۴۱۲ نفر (۵۸,۲۸) افراد نمونه پایین، میزان دانش دینی ۷۲ نفر (۱۰,۲۸) افراد نمونه متوسط و میزان دانش دینی ۲۲۸ نفر (۳۱,۲۸) افراد نمونه بالا است. میزان باور دینی ۱۰۱ نفر (۱۳,۸۱) پایین، میزان باور دینی ۶۸ نفر (۹,۱۷) متوسط و میزان باور دینی ۴۵۳ نفر (۷۶,۷۳) بالا است.

جدول ۴. عوامل جمعیت شناختی افراد نمونه

ردیف	منطقه سکونتی	تعداد	درصد
محل سکونت	شهر	۶۷۵	۹۳/۱
	روستا	۵۰	۶/۹
شغل	دانشجو-معلم	۳۰۲	۴۱/۷
	دانشجو	۴۲۳	۵۸/۳
جنسیت	پسر	۳۶۰	۴۹/۷
	دختر	۳۶۵	۵۰/۳
	مشخص نکردند	۸۵	۱۱/۷
	کل	۷۲۵	۱۰۰

نتایج جدول ۴ نشان می‌دهد، در شاخص پابندی و عدم پابندی نسبت به ۷۲۵ نفر افراد نمونه، حاکی از این است که داده‌ها نسبت به جنسیت، محل سکونت و شغل تفاوت معناداری دارد. یافته‌ها دستاوردهای مطالعه هستند که در مطالعات کمی شامل توزیع ویژگی‌های جمعیت‌شناختی افراد گروه نمونه، یافته‌های توصیفی و تحلیلی متغیرهای مورد مطالعه را شامل می‌شوند. یافته‌های پژوهش کیفی نیز در قالب طبقات، مفاهیم یا مضامین اصلی با زیرمجموعه آن‌ها به همراه نقل‌قول‌های مستقیم شرکت‌کنندگان یا داده‌های اولیه توضیح داده می‌شوند.

الف: توصیف داده‌ها

در این قسمت به تحلیل اطلاعات و داده‌های اخذ شده از جامعه هدف پرداخته می‌شود. به صورت کلی این بخش را می‌توان به دو قسمت تقسیم کرد، قسمت اول به اطلاعات خام نمرات پرسش تعلق دارد و تلاش شده با استفاده از شاخص‌های علم آمار مانند شاخص‌های مرکزی، پراکندگی، فراوانی‌ها و میزان نمرات بررسی شود. قسمت دوم به تحلیل

و بررسی داده‌ها و سنجش فرضیه‌های پژوهش مرتبط است.

جدول ۵. ترازهای سنجش ابعاد وضعیت نماز

آماره‌ها متغیرها	فراوانی	میانگین	انحراف استاندارد	حداقل نمره	حداکثر نمره	چولگی	کشدگی
بعد مناسکی	۷۲۵	۱۸/۲۲	۶/۶۰	۶	۳۰	۰/۵۷۶	۰/۷۰۷
بعد دانشی	۷۲۵	۲۰/۳۹	۶/۲۹	۵	۲۳	۱/۵۱	۰/۹۹۰
بعد پیامدی	۷۲۵	۱۶/۲۱	۴/۴۳	۴	۲۰	۱/۳۶	۰/۹۶۶
بعد اعتقادی	۷۲۵	۱۰/۹۰	۳/۶۱	۳	۱۵	۰/۹۷۸	۰/۱۰۰۷

نتایج جدول ۵ نشان می‌دهد، شاخص‌های پراکندگی کلیه متغیرها ۷۲۵ نفر افراد نمونه در کلیه ابعاد مناسکی، دانشی، پیامدی، اعتقادی را نشان می‌دهد و مقادیر چولگی و کشیدگی حاکی از این هستند که داده‌ها پراکندگی چشم‌گیری ندارند.

جدول ۶. تراز عوامل اثرگذار بر اقامه نماز

آماره‌ها متغیرها	فراوانی	میانگین	انحراف استاندارد	حداقل نمره	حداکثر نمره	چولگی	کشدگی
خانوادگی	۷۲۵	۱۲/۷۵	۴/۰۳	۵	۲۵	۰/۱۴۷	۰/۱۶۱
اقتصادی	۷۲۵	۱۰/۳۲	۳/۶۸	۴	۲۰	۰/۳۶۰	۰/۱۸۱
فرهنگی اجتماعی	۷۲۵	۴۳/۰۸	۱۴/۸۰	۱۸	۹۰	۰/۵۳۷	۰/۵۵۷
سیاسی	۷۲۵	۱۲/۲۰	۵/۶۴	۶	۳۰	۰/۰۳۱	۰/۰۵۴
فردی	۷۲۵	۱۰/۱۲	۳/۳۴	۴	۲۰	۰/۰۹۱	۰/۱۲۱

نتایج جدول ۶ نشان می‌دهد، شاخص‌های پراکندگی کلیه متغیرها ۷۲۵ نفر افراد نمونه در کلیه ابعاد مناسکی، دانشی، پیامدی، اعتقادی را نشان می‌دهد و مقادیر چولگی و کشیدگی حاکی از این هستند که داده‌ها پراکندگی چشم‌گیری ندارند.

جدول ۷. وضعیت سنجی اقامه نماز در دانشگاه فرهنگیان

ابعاد دینی	میزان پایبندی	فراوانی	درصد
میزان پایبندی به مناسک دینی	پایین	۲۰۲	۳۱،۲۳
	متوسط	۱۲۹	۱۷،۶۸
	بالا	۳۷۲	۵۲،۲۳
میزان پیامدهای دینی	پایین	۱۱۲	۲۲،۹
	متوسط	۴۶	۱۵،۴
	بالا	۵۵۰	۶۱،۷
میزان دانش دینی	پایین	۴۱۲	۵۸،۲۸
	متوسط	۷۲	۱۰،۲۸
	بالا	۲۲۸	۳۱،۲۸
باورهای دینی	پایین	۱۰۱	۱۳،۸
	متوسط	۶۸	۹،۱۷
	بالا	۵۶۳	۷۶،۷۳

نتایج جدول ۷ نشان می‌دهد، میزان پایبندی ۲۰۲ نفر (۳۱،۲۳) افراد نمونه به مناسک دینی پایین، میزان پایبندی

۱۲۹ نفر (۱۷،۴۶) افراد نمونه به مناسک دینی متوسط و میزان پایبندی ۳۲۷ نفر (۵۲،۲۳) افراد نمونه به مناسک دینی بالا است.

میزان توجه ۱۱۲ نفر (۲۲،۹۱) افراد نمونه به پیامدهای دینی پایین، میزان پایبندی ۴۶ نفر (۱۴،۴۱) افراد نمونه به پیامدهای دینی متوسط و میزان توجه به پیامدهای دینی ۵۵۰ نفر (۶۱،۷۳) افراد نمونه به مناسک دینی بالا است.

میزان دانش دینی ۴۱۲ نفر (۵۸،۲۸) افراد نمونه پایین، میزان دانش دینی ۷۲ نفر (۱۰،۲۸) افراد نمونه متوسط و میزان دانش دینی ۲۲۸ نفر (۳۱،۲۸) افراد نمونه بالا است.

میزان باور دینی ۱۰۱ نفر (۱۳،۸۱) پایین، میزان باور دینی ۶۸ نفر (۹،۱۷) متوسط و میزان باور دینی ۴۵۳ نفر (۷۶،۷۳) بالا است.

بحث و نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر در صدد بررسی عوامل خانوادگی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی در راستای توسعه و ترویج فرهنگ اقامه نماز با مطالعه موردی دانشگاه فرهنگیان بوده و نتایج تحقیق میدانی نشان داد، فرهنگ اقامه نماز در دانشگاه فرهنگیان کشور ارتباط تنگاتنگی با ابعاد اعتقادی و مناسکی و دانشی آن‌ها دارد. بررسی‌ها نشان داد، میزان بار عاملی استاندارد شده ابعاد دانشی، پیامدی، اعتقادی (باور) و مناسکی به ترتیب برابر با ۰/۵۳، ۰/۶۱/۷۸ و ۰/۹۶ و سطح معنی‌داری این متغیرها برابر با ۰/۰۱ است. با احتمال ۹۵ درصد اطمینان (آلفای کرونباخ ۰/۰۵)، میزان پایبندی افراد به اقامه نماز در ابعاد دانشی، پیامدی، اعتقادی (باور) و مناسکی تفاوت معناداری دارند و همچنین نتیجه پژوهش نشان داد که میزان پایبندی افراد نمونه در بعد مناسکی بالاتر از سایر ابعاد و میزان پایبندی به بعد پیامدی در اولویت دوم و بعد اعتقادی در درجه سوم و بعد دانشی در اولویت آخر قرار دارد.

به جهت بررسی عوامل تأثیرگذار مثبت و منفی در شکل‌گیری این وضعیت در دانشگاه فرهنگیان به مطالعه میدانی پرداخته شد و یافته‌های پژوهش نشان داد، میزان بار عاملی استاندارد شده عوامل خانوادگی، سیاسی، اقتصادی، فرهنگی اجتماعی و فردی به ترتیب برابر با ۰/۵۷، ۰/۶۲/۷۴، ۰/۸۲ و ۰/۵۳/۲۵ و سطح معنی‌داری این متغیرها برابر با ۰/۰۱ است. در نتیجه آشکار شد؛ میزان تأثیر عوامل خانوادگی، سیاسی، اقتصادی، فرهنگی اجتماعی و فردی در گرایش اعضاء دانشگاه فرهنگیان به اقامه نماز تفاوت معناداری دارد و به ترتیب تأثیر عوامل فرهنگی اجتماعی دارای تأثیر بیشتر و عوامل سیاسی در رتبه دوم و عوامل اقتصادی در رتبه سوم و عوامل خانوادگی و فردی در مرتبه‌های بعدی قرار دارند.

با توجه به مطالب بیان شده در ادبیات پژوهش معلوم شد که مقوله پایبندی به دین مقوله‌ای ذو ابعاد و با در نظر گرفتن یک بعد و نادیده گرفتن سایر ابعاد نمی‌شود تصویر روشن و کاملی از مقدار پایبندی افراد به دین را مشخص و اعلام نمود. مضافاً به اینکه الگوی گلارک و استارک با انجام تغییراتی الگوی خوبی برای تعیین مقدار پایبندی به دین است؛ و اگرچه نسبتاً کامل است، لکن با توجه به نظریه‌ها و فرضیه‌هایی که ساخته و سنجش می‌شوند و همچنین بر اساس نمونه مورد بررسی در این تحقیق که دارای دین و یا مذهب و فرقه‌ی خاصی هستند، قابل تغییر است. بررسی‌ها نیز گواه این مطلب است که مثل اکثر تحقیقات انجام شده در کشور (سراج زاده، ۱۳۷۸؛ مهدوی، ۱۳۸۴؛ طالبان، ۱۳۸۰؛ مرجایی، ۱۳۸۰؛ طالبی، ۱۳۸۰ و توسلی و مرشدی، ۱۳۸۵)، مقدار پایبندی اشخاص به مؤلفه‌های دینی در مقدار متوسطی بوده است. ضمن اینکه در میان همه‌ی ابعاد بعد اعتقادی بیشترین نمره را به خود اختصاص داده است. یافته‌های بعد اعتقادی نیز نشان داد که میزان تخصیص یافته از متغیرها در دانش‌آموختگان گرایش‌های علوم اجتماعی تفاوت بسیار بالایی نسبت به دانش‌آموختگان فنی و مهندسی دارد و می‌توان گفت که دانش‌آموختگان گرایش‌های علوم اجتماعی در پایبندی به مؤلفه‌های دینی نسبت به دانش‌آموختگان رشته‌های فنی و مهندسی اعتقاد بیشتری دارند. ممکن است دلیل این نتیجه را، به‌رغم عدم ارتباط مستقیم، میزان مطالعه و سروکار داشتن بیشتر دانش‌آموختگان گرایش‌های علوم اجتماعی با متون دینی دانست.

بر این اساس، این مطلب درست است که اعتقادات دینی دانش‌آموزان و دانشجویان از جنس اعتقادات تجربی است

تا مناسکی یا شعائرگرا. از سوی دیگر، در بین همه ابعاد دین‌مداری بررسی‌شده در این تحقیق، بعد پیامدی دارای پایین‌ترین میانگین بوده است. به بیان دیگر، پیامدهای اعتقادات دینی دانش‌آموزان و دانشجویان حضور کمتری نسبت به سایر ابعاد دینی آن‌ها را دارد.

همچنین، نتیجه پژوهش حاضر، تأییدکننده دیدگاه روان‌شناسی و جامعه‌شناسی در خصوص ابعاد سه‌گانه‌ی شخصیت و نگرش انسان است که شامل ابعاد شناختی (دانشی)، احساسی عاطفی و رفتاری (بک، ۱۹۹۷) است.

در خانواده‌ای که مذهب نقش پررنگ‌تری دارد حضور فرزندان در نماز و مناسک دینی به میزان چشم‌گیری بیشتر خواهد بود. (سبیلان اردستانی، ۱۳۷۹) در این نوع خانواده پدر و مادر با رفتارهای عاقلانه و تعظیم نماز جماعت و اولویت دادن به نماز فرزندان خود را به نماز جماعت تشویق می‌کنند. خانواده‌هایی که دختران خود را به‌خوبی تربیت می‌کنند، آن‌ها را در برابر عوامل منفی اثرگذار بر فطرت، از طرق مختلف نظیر، یادگیری مشاهده‌ای واکسینه می‌کنند. به هر صورت والدین، اولین جامعه‌ی اثرگذار بر فرزندان خود هستند و ثابت شده است که بخش اعظمی از فرزندان در تمام عمر خویش نسبت به حفظ تربیت و شخصیت خانوادگی خود، اهتمام بالایی دارند. به این دلیل است که می‌گوییم پدر و مادر نقش تعیین‌کننده‌ای در خصوص تربیت فرزندان خود دارند، زیرا که نخستین تجربه‌های رفتاری فرد در محیط خانواده و در ارتباط با پدر و مادر اتفاق می‌افتد. ایجاد محیطی آرام در فضای خانواده عامل آرامش روانی در بچه‌های می‌شود.

همچنین نتیجه پژوهش نشان داد میزان پایبندی دانشجویان دختر و پسر به (ابعاد مناسکی، پیامدی، دانشی و باور) تفاوت معناداری دارد و میزان پایبندی دانشجویان دختر در ابعاد (مناسکی، پیامدی، دانشی و باور) بالاتر از دانشجویان پسر است و میزان پایبندی دانشجو-معلمان (شاغل) و دانشجویان غیر شاغل به (ابعاد مناسکی، پیامدی، دانشی و باور) تفاوت معناداری دارد و میزان پایبندی دانشجویان غیر شاغل در ابعاد (مناسکی، پیامدی، دانشی و باور) بالاتر از دانشجویان شاغل است. شاید بتوان چنین نتیجه‌گیری کرد که کثرت گرفتاری‌های شغلی گاهی مانع ایجاد ارتباط لازم میان والدین و دختران می‌گردد و میزان پایبندی دانشجویان شهری و روستایی به (ابعاد مناسکی، پیامدی، دانشی و باور) تفاوت معنی‌داری ندارد.

در نگاهی دیگر نتیجه پژوهش نشان داد میزان پایبندی گروه‌های درآمدی مختلف نسبت به (ابعاد مناسکی، پیامدی، دانشی و باور) تفاوت معنی‌داری دارد و مقادیر حاصل از آزمون شفه نشان می‌دهد که محل تفاوت‌ها بین گروه‌های درآمدی ۲۰ میلیون تومان و بالاتر با گروه‌های درآمدی پایین‌تر قرار دارد.

یافته‌های پژوهش عبدالهی سفیدان و همکاران (۱۴۰۰)، که با عنوان «فراتحلیل روند دین‌داری ایرانیان در دهه گذشته و پیامدهای امنیتی آن» انجام شد، نشان می‌دهد که در وضعیت زمانی مذکور، در موضوع دین‌داری ایرانیان تغییر زیادی اتفاق نیفتاده لکن در نوع پذیرش و انجام فعالیت‌های دینی از جهان‌بینی توحیدی به عواطف و احساسات دین‌داری تغییر جهت داده است. گرچه این میزان از تغییر چالش‌برانگیز نبوده اما افراط و تفریط در مخلوط نمودن عواطف و احساسات در دین امکان دارد چالش‌های امنیتی نظیر گسترش نحله‌های دینی و فاصله گرفتن از علمای دین را به همراه داشته باشد.

در این قسمت از نوشتار به همسویی و ناهم‌سویی پژوهش حاضر با دیگر پژوهش‌ها پرداخته شده است. نتیجه پژوهش حاضر با یافته‌های پژوهش حسین زاده و نیازی (۱۳۹۸)، همسویی دارد، تحقیق آن‌ها نشان داد گرایش به نماز جماعت به‌طور مستقیم تحت تأثیر متغیرهای دین‌مداری، اعتقاد و آشنایی با نماز، کمیت و کیفیت جلسات در مسجد و مناسب‌بودن فضای مسجد، قرار دارد. به‌صورت کلی این داده‌ها به میزان ۳۴ درصد از واریانس توجه و کشش به نماز جماعت را بیان کنند. بررسی‌ها نشان می‌دهد شاخص‌های حضور دوستان در نماز بیشترین اثر را بر توجه و برپایی نماز داشته و پس از آن به ترتیب چهار شاخص مقدار دین‌مداری، مقدار شناخت از نماز، جلسات و محیط مسجد، بالاترین مقدار اثرگذاری شرکت دانشجویان در نماز را داشته‌اند و نتیجه پژوهش حشمت یغمائی (۱۳۹۳)، که نشان داد بین دین‌مداری والدین و فرزندان اثر متقابل وجود دارد، اما این اثرگذاری در سطوح متفاوت دین‌مداری متفاوت است. به‌جز میزان دانش

دینی، کمترین مقدار اثرگذاری بین دین‌مداری پدران و دین‌مداری فرزندان در بعد پیامدی و بالاترین آن در بعد مناسکی بوده است. به جز بعد دانش دینی، کمترین مقدار اثرگذاری بین دین‌مداری مادران و دین‌مداری دختران در بعد پیامدی و بیشترین آن در بعد احساسی بوده است. بین مسئله تعلق گروهی به خانواده و ابعاد مختلف پایبندی به دین در نوجوانان رابطه مثبت و دوسویه مشاهده شده است. در بین شاخص‌های اجتماعی - اقتصادی محله سکونت فرد، میزان سواد پدر و مادر و فعالیت‌های شغلی پدر و مادر با پایبندی به دین در ابعاد پیامدی و مناسکی و دین‌مداری کلی رابطه منفی و معکوس و با ابعاد اعتقادی، احساسی، و دانش دینی ارتباط مثبت وجود دارد، لکن فقط در سطح دانش دینی این ارتباط به لحاظ آماری معنادار است. یافته‌های پژوهش فرجی و کاظمی (۱۳۸۵)، نشان داد، به لحاظ سنی میزان گرایش گروه‌های سنی ۲۴-۱۵ ساله از سایر گروه‌های سنی، پایین‌تر است و رعایت رفتارهای دینی در بین دختران بالاتر از پسران است اما در بعد شرکت در نماز جماعت و نماز جمعه، میزان شراکت پسران بالاتر از دختران است و یافته‌ها نشان می‌دهد که شرکت در مناسک دینی از جمله شرکت در نماز جماعت روند نزولی دارد ولی شرکت در روضه‌خوانی، مراسم عزاداری و هیئت‌های مذهبی روند صعودی دارد؛ بنابراین نتایج تحقیقات علمی فعلی مؤیدی بر تحقیقات علمی گذشته است.

همچنین با یافته‌های پژوهش، اسماعیلی و موسوی نسب (۱۳۹۳) که بیان کرد؛ به ترتیب (عدم اطلاع از اهمیت مسجد و نماز، جذاب نبودن برنامه‌های مسجد، برخوردهای غیراخلاقی و خارج از آداب در مسجد، عدم توجه و دقت به نظافت و تمیزی مسجد) همه در اقبال و عدم اقبال از مسجد و نماز مؤثر هستند و نتیجه پژوهش بشارت نیا، صفرنژاد بروجنی، جمالیان‌زاده (۱۳۹۷)، نشان داد ۱- بین عوامل فیزیکی موجود در نمازخانه و جذب دانش‌آموزان به اقامه نماز جماعت مدرسه رابطه‌ای وجود دارد. ۲- بین رابطه تعاملی فعال، نحوه برخورد و آموزش‌های لازم به دانش‌آموزان از طرف معلمان در جهت جذب آن‌ها به اقامه نماز جماعت رابطه‌ای وجود دارد. ۳- بین ارزش‌گذاری و اهمیت به برگزاری نماز از طرف مدیر و معاونین و جذب دانش‌آموزان به اقامه نماز جماعت رابطه‌ای وجود دارد؛ مطابقت دارد. لهذا نتایج تحقیق پیش رو مؤید تحقیقات و پژوهش‌های گذشته است.

بنا بر تئوری دورکیم (۱۳۸۳)، اعتقاد به گزاره‌های دینی ضرورت ندارند، آنچه اهمیت دارد رفتار دینی است. چراکه رفتار دینی، ملموس‌ترین قسمت دین است و نتیجه‌ی تحقیق نیز نشان داد، مقدار معتقد بودن افراد نمونه در بعد مناسکی بسیار بالاتر از سایر ابعاد و مقدار معتقد بودن به بعد پیامدی در اولویت دوم و بعد اعتقادی در درجه سوم و بعد دانشی در اولویت آخر قرار دارد.

بنابراین می‌توان این‌گونه استنتاج کرد که در جامعه‌پذیری رفتار دینی افراد جامعه، باید بیش از همه به مناسک دینی پرداخت و آن را تقویت نمود.

همچنین به لحاظ همبستگی، یافته‌های این پژوهش با نتیجه پژوهش کاوسی و همکاران (۱۳۹۶) که نشان داد بین سطح تحصیلات والدین و جنسیت افراد و میزان گرایش آنان به نماز تفاوت معناداری وجود دارد و میزان پایبندی دختران بالاتر از پسران است و نتیجه پژوهش یعقوبی و همکاران (۱۳۹۲) که نشان داد، مجردین نسبت به متأهلین در شاخصه‌ی نقش محوری ائمه جماعات میانگین درصد بالایی دارند. آقایان مجرد پسرهای مجرد نسبت به آقایان متأهل درک بهتری به نقش محوری امام جماعت دارند. مجردین و متأهلین در میزان توجه به نماز برابر هستند؛ در صورتی که دختران متأهل بیشتر از دختران مجرد به سمت نماز توجه دارند و در شاخصه‌ی نقش ائمه جماعات، توجه به نماز، نگاه مثبت به اثرات نماز، دختران نسبت به پسران درصد بیشتری را از آن خود کرده‌اند؛ در صورتی که در مورد شاخصه‌ی ترک نماز و ادراک خنثی به آثار نماز، عکس این مطلب صادق است. این آمار بیان می‌دارد که دختران نسبت به پسران به نماز توجه بیشتری دارند. این پژوهش در یازده دانشگاه دولتی کشور انجام پذیرفته، هم تراز دارد. لهذا نتایج پژوهش حاضر مؤید پژوهش‌های گذشته است.

نتایج این پژوهش می‌تواند مورد بهره‌گیری برنامه‌ریزان مذهبی، فرهنگی و اجتماعی کشور و به‌ویژه مسئولان

آموزش و پرورش، مدیران، مربیان و معلمان قرار گیرد. در این راستا، پیشنهادهای زیر ارائه می‌شود:

الف: پیشنهادهای پژوهشی

۱- یافته‌های پژوهش حاضر نشان داد که عوامل سیاسی از عوامل تأثیرگذار بر گرایش افراد به نماز است. از این رو پیشنهاد می‌گردد یافته‌های پژوهش در اختیار نهادهای بالادستی نظام حکمرانی قرار گرفته تا به تبعات اعتقادی برنامه‌ریزی‌ها، و تصمیم‌گیری‌های خود پی برده و این شرایط را نیز در الزامات حکمرانی اسلامی لحاظ کنند.

۲- همچنین یافته‌های پژوهش نشان داد که عملکرد دست‌اندرکاران سیاسی و نظام حکمرانی از عوامل مؤثر بر عدم گرایش دانشجویان به نماز است. از این رو پیشنهاد می‌گردد از طریق تدوین بخشنامه‌ها که دارای ضمانت اجرایی هستند، شرایطی فراهم شود تا مجموع عواملی که موجبات بی‌اعتمادی نسبت به مسئولین و در نتیجه عدم گرایش به امور دینی از جمله اقامه نماز می‌گردند، تقلیل یابد.

۳- پیشنهاد می‌گردد با تشکیل نشست‌های کارشناسی شده با حضور مسئولین ستاد اقامه نماز، نمایندگان دانش‌آموزان، اولیا، معلمان و مربی پرورشی، حوزه‌های علمیه، ستاد اقامه نماز استان، سازمان تبلیغات اسلامی و... اقدامات لازم برای پیاده نمودن طرح‌ها و برنامه‌های اجتماعی و دینی صورت گرفته و زمینه‌های تقویت نگرش افراد به نماز فراهم آید.

ب: پیشنهادهای کاربردی

نتیجه پژوهش حاکی از این است که میزان توجه دانشجویان به مناسک دینی از سایر ابعاد پایین‌تر است، توصیه می‌گردد، برنامه‌هایی به منظور جذاب سازی، تسهیل در اقامه نماز انجام شود.

پیشنهاد می‌گردد به‌نوعی الزامات قانونی برای اقامه نماز برای اقشار، اصناف مختلف تدوین و ابلاغ شود.

یافته پژوهش نشان داد، مهم‌ترین عامل عدم گرایش به اقامه نماز، عوامل فرهنگی-اجتماعی است. پیشنهاد می‌گردد از طریق الزامات قانونی شرایطی فراهم شود تا نقش منفی عوامل مذکور کاهش یابد.

مشارکت نویسندگان

نویسنده مسئول: مهدی محمدزاده بنی‌طرفی

نویسنده دوم ۲۵ درصد: محمدحسین زارعی رضایی

نویسنده سوم ۲۵ درصد: احمد امدادی

نویسنده چهارم ۲۰ درصد: علی رضانی

تشکر و قدردانی

این مقاله حاصل طرح پژوهشی است که در دانشگاه فرهنگیان انجام و خاتمه یافته است. ضمن تشکر از دانشگاه فرهنگیان که منابع مالی و... تأمین نموده است.

تعارض منافع

«هیچ‌گونه تعارض منافع توسط نویسندگان بیان نشده است»

منابع

- اردستانی سیلان، شمس. (۱۳۷۹). *راه‌های گسترش فرهنگ نماز در بین دانش‌آموزان مقطع متوسطه*، دانشگاه آزاد اسلامی واحد خوراسگان، پایان‌نامه مقطع کارشناسی ارشد.
- اسماعیلی، حسین، و موسوی نسب، سید محمدرضا. (۱۳۹۳). بررسی زمینه‌های فرهنگی اثرگذار بر استقبال و عدم استقبال جوانان از مساجد؛ از نظر دانشجویان دانشگاه پیام نور الیگودرز. *فصلنامه معرفت*، ۲۰۸.
- آقایانی چاوشی، جعفر، و همکاران. (۱۳۸۷). بررسی رابطه نماز با جهت‌گیری مذهبی و سلامت روانی. *فصلنامه علوم رفتاری*، ۲(۲).
- برگر، پیتر؛ برگر، بریجت و کلنر، هانسفرید. (۱۳۸۱). *ذهن بیخ‌انمان؛ آگاهی و نوسازی*. ترجمه محمد ساوجی. تهران: نشر نی.
- بشارت نیا، فاطمه، صفرنژاد بروجنی، علی و جمالیان زاده، سید برزو. (۱۳۹۷). عوامل اثرگذار در جذب دانش‌آموزان به نماز جماعت، یازدهمین کنفرانس بین‌المللی روان‌شناسی و علوم اجتماعی.
- توسلی، غلام عباس و مرشدی، ابوالفضل. (۱۳۸۵). بررسی سطح دین‌داری و گرایش‌های دینی دانشجویان مطالعه موردی: دانشگاه صنعتی امیرکبیر. ۷(۴).
- جوادی محمدجعفر، سادی علی. (۱۳۷۶). بررسی عوامل مدرسه‌ای تأثیرگذار بر رغبت دانش‌آموزان دختر و پسر مقطع متوسطه به نماز. *فصلنامه تازه‌های تحقیق در دانشگاه‌ها و مراکز تحقیقات ایران*، ۵(۱).
- حسینی، میر سعید و دلاویز، خلیل. (۱۳۹۰). بررسی عوامل مؤثر در جذب دانشجویان به نماز، همایش رسالت دانشگاهیان در ترویج و توسعه فرهنگ نماز.
- دورکیم، امیل. (۱۳۸۳). *صور بنیانی حیات دینی*، مترجم: باقر پرهام. تهران: نشر مرکز.
- سراج‌زاده، سید حسین و توکلی، مهناز. (۱۳۸۰). بررسی تعریف عملیاتی دین‌مداری در پژوهش‌های اجتماعی. *نامه پژوهش: فصلنامه تحقیقات فرهنگی*، ۵(۲۰ و ۲۱).
- طالبان، محمد. (۱۳۸۰). *دین‌مداری در میان جوانان دانش‌آموز*. تهران: پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات.
- عبداللهی سفیدان، حامد، عبدالحادی مقدم، علی اکبر و دشتی، محمدتقی. (۱۴۰۰). فراتحلیل روند دین‌داری ایرانیان. *فصلنامه مطالعات راهبردی*، ۲۴(۹۲).
- فرجی، مهدی، کاظمی، عباس. (۱۳۸۵). بررسی وضعیت دین‌داری در ایران: (با تأکید بر داده‌های پیمایش‌های سه دهه گذشته). *فصلنامه تحقیقات فرهنگی ایران*، ۲(۶).
- کاوسی، علی، مشکانی، محدثه، شورورزی نیره. (۱۳۹۶). بررسی میزان گرایش به نماز و عوامل مؤثر بر آن در دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی نیشابور. *پژوهش در دین و سلامت*، ۵(۳).
- مرجایی، سید هادی. (۱۳۸۰). بررسی اعتقادات دینی در میان جوانان دانشگاهی. *فصلنامه تحقیقات فرهنگی*، ۵(۲۰ و ۲۱).

References

- Aghayanichavoshi, J., et al. (2008). The relationship between prayer and religious orientation and mental health. *Quarterly Journal of Behavioral Sciences*, 2(2). [In Persian]
- Basharat Nia, F., Safarnezahad Boroujeni, A., & Jamalanzadeh, S. B. (2018). Factors affecting the attraction of students to congregational prayer. *Eleventh International Conference on Psychology and Social Sciences*. [In Persian]
- Berger, P. L., Berger, B., & Kellner, H. (2002). *The homeless mind: Modernization and consciousness* (M. Savoji, Trans.). Nashr-e Ney. (Original work published 1973). [In Persian]
- Durkheim, E. (2004). *The elementary forms of religious life* (B. Parham, Trans.). Markaz Publication. (Original work published 1912). [In Persian]

- Esmaeili, H., & Mousavi Nasab, S. M. (2014). Investigating the influential cultural contexts on the reception and non-reception of youth to mosques: From the perspective of Payame Noor University of Aligudarz students. *Ma'rifat Quarterly*, 23(208). [In Persian]
- Faraji, M., & Kazemi, A. (2006). Investigating the state of religiosity in Iran: (With an emphasis on survey data from the past three decades). *Iranian Quarterly of Cultural Research*, 2(6). [In Persian]
- Hosseini, M. S., & Delaviz, K. (2011). Investigating factors affecting the attraction of students to prayer. *Conference on the Mission of Academics in Promoting and Developing the Culture of Prayer*. [In Persian]
- Javadi, M. J., & Sadi, A. (1997). Investigating school-related factors influencing the inclination of male and female high school students towards prayer. *Quarterly Journal of New Research in Iranian Universities and Research Centers*, 5(1). [In Persian]
- Kavosi, A., Meshkani, M., & Shoorvarzi, N. (2017). Investigating the level of inclination towards prayer and its effective factors among students of Neyshabur University of Medical Sciences. *Research in Religion and Health*, 5(3). [In Persian]
- Marjaee, S. H. (2001). Investigation of religious beliefs among university youth. *Cultural Research Quarterly*, 5(20-21). [In Persian]
- Oroujestani Sibilaan, S. (2000). *Ways to expand the culture of prayer among high school students* [Master's thesis, Islamic Azad University, Khorasgan Branch]. [In Persian]
- Serajzadeh, S. H., & Tavakoli, M. (2001). Investigating the operational definition of religiosity in social research. *Nameh-ye Pajouhesh: Cultural Research Quarterly*, 5(20-21). [In Persian]
- Talebān, M. (2001). *Religiosity among student youth*. Research Institute for Culture, Art and Communication. [In Persian]
- Tavassoli, G. A., & Morshedi, A. (2006). Investigating the level of religiosity and religious tendencies of students: A case study of Amirkabir University of Technology. *Sociological Studies of Youth*, 7(4). [In Persian]
- Abdollahi Sefidān, H., Abdolahadi Moghadam, A. A., & Dashti, M. T. (2021). A meta-analysis of the trend of religiosity among Iranians. *Strategic Studies Quarterly*, 24(92). [In Persian]